

УДК 811.111'37'42

викладач іноземної мови, Науменко Л.В.

Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет
імені Григорія Сковороди

**СЕМАСІОЛОГІЯ ТА ОНОМАСІОЛОГІЯ ЯК ГОЛОВНІ АСПЕКТИ
ЛЕКСИЧНОЇ СЕМАНТИКИ В ІНОЗЕМНІЙ МОВІ**

У статті розглядаються основні аспекти лексичної семантики. Подається комплексний аналіз лексичних одиниць, позначено їх позицію в системі. Подано наочне уявлення про їх значення, загальні та специфічні риси. Ключові слова: семасіологія, мовознавство, ономасіологія, лінгвістика, семантика.

Науменко Л. В. Семасиология и ономасиология как главные аспекты лексической семантики в иностранном языке. Переяслав-Хмельницкого региона / Переяслав-Хмельницкий государственный педагогический университет имени Григория Сковороды, Украина, Переяслав-Хмельницкий.

В статье рассматриваются основные аспекты лексической семантики. Подается комплексный анализ лексических единиц, обозначено их позицию в системе. Подано наглядное представление об их значении, общие и специфические черты.

Ключевые слова: семасиология, языкознание, ономасиология, лингвистика, семантика.

Naumenko L. V. Semasiology and onomasiology as the main aspects of lexical semantics in a foreign language. Pereyaslav-Khmelnitsky region / Pereyaslav-Khmelnitsky State Pedagogical University named Gregory Skovorody, Ukraine, Pereyaslav-Khmelnitsky.

The article discusses the main aspects of lexical semantics. Served comprehensive analysis of lexical items marked their position in the system. Posted a clear idea of their importance, general and specific features.

Keywords: semasiology, language, onomasiology, linguistics, semantics.

Вступ

Одним із найважливіших завдань лексикології є вивчення предметного значення слів. На відміну від плану вираження, план змісту (тобто значення) тривалий час залишався без належної уваги. Значення мовних одиниць досліджується лінгвістичною семантикою, яка виникла у кінці XIX ст. і сьогодні активно розвивається. Лінгвістична семантика поділяється на лексичну і граматичну. Лексична семантика вивчає лексичне значення слова, граматична – граматичні значення. Лексичне і граматичне значення співіснують і тісно взаємодіють, тому повне уявлення про семантику слова можливе тільки при врахуванні його лексичного і граматичного значень. Значення в лексичній семантиці може вивчатись у двох основних напрямках: від форми (графічної чи звукової оболонки) слова, тобто плану вираження, до його значення, плану змісту, і навпаки. Відповідно до цього виділяються два аспекти лексичної семантики – семасіологію й ономасіологію [1]. Поняття семасіології та ономасіології з їх основними питаннями привертає увагу вчених уже протягом багатьох століть. Термін семасіологія – розділ мовознавства, що займається лексичною семантикою, значеннями тих мовних одиниць (слів і словосполук), які використовуються для назви, номінації окремих предметів і явищ дійсності [2, с. 58]. Ономасіологія – аспект лексичної семантики, в якому значення вивчається у напрямку, від плану змісту до плану вираження. На відміну від семасіології, тут виникає питання: «Які існують лексичні одиниці для вираження цього значення, змісту?» Це позиція іншого учасника комунікації – того, хто говорить або пише [3].

Будучи однією з актуальних проблем сучасного мовознавства, семасіологія розглядалася з різних точок зору представниками філософії, психології, лінгвістики. Також, у сучасній лінгвістиці простежується низка суперечливих поглядів на проблему мовної семантики, прагнення виявити нові підходи до вивчення цього явища, знайти більш адекватні способи опису семасіологічних відносин між словами. У лінгвістичній літературі відсутнє всебічне висвітлення сутності семантики, у кожному дослідженні пропонується своє визначення,

досліджується обмежене коло питань, по-різному інтерпретуються лексико-семантичні контакти в групах співзвучних слів.

Ономасіологічний підхід виник у лінгвістиці пізніше від семасіологічного (хоча теоретично йде від розробки філософських проблем мови такими вченими, як Р. Декарт, Г. Лейбніц, Дж. Дальгарно, Дж. Уілкінс та ін.). Проблеми номінації досліджували Ф. Диц та М. Покровський. Основоположником ономасіології традиційно вважають А. Цаунера, який у 1903 році запропонував термін ономасіологія. Проблеми ономасіології розглядаються у працях Н. Арутюнової, О. Земської, Ю. Караулова, О. Кубрякової, О. Залевської, О. Снитко, В. Телія та ін. [3]. Вивченням лексичної семантики займалося багато науковців, проте головним аспектам даного питання присвячено недостатньо уваги.

Мета статті – дослідити та проаналізувати головні аспекти лексичної семантики англійської мови, а саме семасіологію та ономасіологію; виявити чинники, що зумовлюють використання даних аспектів у тексті цільової мови; а також визначити їхній статус у системі, дати наочне уявлення про їхнє значення.

Нагадаємо, що історія мовної семантики починається з досліджень Х.К. Рейзига (1792-1829), німецького мовознавця який, читаючи лекції з латинської філології в університеті міста Халле запровадив термін «семасіологія». Під терміном він розумів сукупність явищ, що охоплюють синекдоху, метонімію, метафору, стосунки перехідних/неперехідних значень дієслів, прийменники, які модифікують значення слів. Дослідник розглянув концептуальні, соціальні та стилістичні критерії відбору слів, синонімію, повторне вживані слова і дав класифікацію семантичних характеристик.

Теорію значення далі розвивали: учень і послідовник Рейзига Ф. Хаазе; Ф. Хеердеген, М. Бреаль, російський вчений-мовознавець М.М. Покровський. Ф. Хеердеген розвинув теорію зміни значення, як історичного процесу. Він вказав на складність структури значення; ця думка пізніше спонукала до виникнення теорії «атомізації» значення і виділення семантичних компонентів. Б.Г. С্মарт надрукував «Нариси з семасіології», де розглянув знаки значення (signs of

knowledge). Французький мовознавець А. Дармстетер видав книгу «Le vie des mots etudies dans leurs significations», основу якої складає розгляд процесу зміни значення слова внаслідок аналогії і вживання метафори. Робота М. Бреалю «Essai de semantique» становить підсумок розвитку мовної семантики ХІХ ст. На думку М. Бреалю, семантика належить до історичних досліджень: кожна зміна значення є історичною подією. Слова, пише він, надто часто вивчаються ізольовано, тому що взяти окреме слово і прослідкувати його історію досить легко, тоді як слово – це сконденсоване явище, за значенням протиставлене іншим словам. Ґрунтовна робота ХХ ст. «The meaning of meaning: A study of the influence of language upon thought and of the science of symbolism», автори Ч.К. Огден та А. Річард, не була написана лише в рамках мовознавства. В ній наголошувалось на необхідності між предметного підходу до науки про значення [3, с. 66-67].

Лексичні значення прийнято поділяти на денотативні та конотативні. Кожне слово має певний денотат, тобто поняття (річ, явище, дія, процес, стан, ознака, якість, кількість, якість якості); деякі слова, окрім денотативного значення, мають конотації. Конотативний компонент значення доповнює денотативний та граматичний зміст мовної одиниці асоціативно-образним уявленням та надає їй експресивної функції – як, наприклад, слова *father* та *dad* мають один денотат; конотації є стилістичними (нейтральна/розмовна сфери вживання). *Well-known, famous, notorious* також, та конотації тут лежать у сфері оцінності – (нейтральне, позитивно-оцінне та негативно оцінне). Українські батько/татко, відомий/славетний/сумнозвісний.

Значення можуть бути прямими і переносними. Прямі номінативні значення безпосередньо спрямовані на предмети, явища, дії та якості і відображають їх суспільне розуміння. Переносні лексичні значення властиві словам, що виступають опосередкованими назвами предметів [4, с. 104]. Так, наприклад, англійське слово *hand* має 92 словникових значення, залежно від сполучуваності – і після основного номінативного значення – *the terminal, prehensile part of the upper limb in humans and others primates, consisting of the wrist, metacarpal area, fingers, and thumb* (рука) маємо найрізноманітніші його

переносні значення: something resembling a hand in shape or function, as various types of pointers: the hands of a clock (стрілка); a person employed in manual labor or for general duties; worker; laborer: a factory hand; a ranch hand (робітник); skill; workman-ship; characteristic touch: a painting that shows a master's hand (майстерність); a member of a ship's crew: All hands on deck! (Член екіпажу корабля); assistance; aid; active participation or cooperation: Give me a hand with this ladder (допомога); style of handwriting; penmanship: She wrote in a beautiful hand (почерк); a promise or pledge, as of marriage: He asked for her hand in marriage (згода на шлюб) – ось лише кілька прикладів такого переносу, не рахуючи фразеологічно зв'язаних сполучень – як бачимо, перенос значення слова базується на порівнянні, співставленні та метонімічному переосмисленні слів [1]. Маємо українські відповідними (не вистачає робочих рук, відчувається рука майстра, прощу вашої руки). Проте не всі переносні значення співпадають в англійській та українській мовах. Наприклад, hands and face of the clock не асоціюються в уяві українця з обличчям та руками, тут українська мова запозичила німецький циферблат та уподібнила до стріл індикатори хвилин та годин, проте годинник ходить (згадаймо загадку – без рук, без ніг, а ходить і показує). Переносні значення можуть бути узуальними та okazіональними. Так, всі перераховані переносні значення є узуальними, бо вони мають статус загальноживаних, тлумачаться та перекладаються в словниках і часто є безальтернативною номінацією того чи іншого значення. Okazіональні переносні значення (dilute the standards of education – знижувати рівень освіти). Іноді авторська метафора буває індивідуальною та okazіональною.

Конотативні значення слова – це ускладнення значення слова додатковою інформацією про позитивну/негативну оцінку предмета/явища/дії, ступінь інтенсивності вияву дії чи ознаки, або обмеження сфери вживання лексичної одиниці. Конотація буває інгерентною, тобто виявлятися у всіх вживаннях слова, чи адгерентною, тобто такою, яка виявляється тільки у певній дистрибуції. Так, наприклад, darling, hireling {любий, запроданець) мають позитивну / негативну конотацію завжди, а такі прикметники, як long / довгий:

long lashes, long nose / довгі віії, довгий ніс і в англійській, і в українській мові мають позитивну чи негативну конотацію залежно від означуваного слова.

Українська мова у порівнянні з англійською має значно багатший потенціал утворення слів із конотаціями – значення твірних основ збагачуються експресивно-оцінними або кількісними конотаціями – вітер – вітерець – вітрище – вістряга. Англійські пестливі (демініутивні) суфікси поширені значно менше, але є й такі – ie/y, – let, – ette (sonny, daddy, piglet, kitchnette), і конотації у таких слів дещо відрізняються від українських. Зменшувальні суфікси можуть робити слово розмовним, надавати йому дещо іронічного, а то і презирливого відтінку, наприклад: He might be an alky, and obsessive on this one subject, but he had always been a sharp observer and still was (King). He wondered where those two techies were, but getting coffee was more important (Clancy) [5].

Слова, що зазнали розширення значення, можуть вживатися і у вужчому і у розширеному значенні, тоді вони можуть розглядатися як спосіб експресивного вираження значення. Коли ж залишилось у вжитку тільки слово новіше, з узагальненим значенням, а морфемний склад його досить прозорий, йдеться про втрату морфологічної чи іншої мотивації. Старе значення слова може залишитись у словотворі (похідних чи складних словах із даною основою) чи у фразеологізмах.

Зворотний процес – звуження, або спеціалізація значення – це втрата словом своєї ширшої категоріальної семантики – зведення значення слова до одного із компонентів первісного значення – sell, meat, deer. Старе значення слова може залишитись у словотворі (похідних чи складних словах із даною основою) чи у фразеологізмах. Так, англійське слово sweetmeat (солодощі) та прислів'я One man's meat, another man's poison (що одному корисно, іншому смерть) зберігають у слова meat старе, ширше значення слова – «їжа». Меліорація (підвищення) та пейорація (зниження) значення слова – це процеси, у результаті яких стилістично нейтральне слово набуває якихось додаткових значень, так що воно називає поняття вище того, чи навпаки, зводиться до презирливо-зниженої номінації, а то й до лайки. Так, наприклад, колись у англійській мові певні слова мали цілком нейтральне номінативне значення.

Наприклад, knight означало a young servant, queen – a woman, marshal – a horse servant. Меліорація значення та його вживання у вищому стилістичному реєстрі притаманна запозиченням як в англійській, так і в українській мовах. Такі англійські запозичення, як chamber, mansion, у французькій мові не мали конотацій щодо величності чи вишуканості приміщень, так само в українській такі слова, як офіс, менеджмент, кур'єр, набагато престижніші, ніж контора, управління чи посильний [6, с. 12-13]. В англійській мові прикладом зниження значення можуть бути такі: прикметник silly колись мав значення щасливий, добрий; villain (колись a farm servant) тепер звелось до scoundrel (негідник).

Висновки. Виділення аспектів семантики дозволяє повніше представити різні зв'язки мовних одиниць і способи їх об'єднання в лексичні категорії. Одні категоріальні лексико-семантичні відношення одиниць (наприклад, полісемія) є переважно семасіологічними, інші (наприклад, синонімія) – переважно ономасіологічними, заснованими на змістовій, а не на асоціативній подібності. Семасіологічний підхід реалізується у тлумачних словниках, а ономасіологічний – у тезаурусах.

Таким чином, семасіологія й ономасіологія – це два аспекти й методи однієї наукової дисципліни – семантики. Одночасний семасіологічний і ономасіологічний аналіз лексичних одиниць дозволяє чітко визначити їхній статус у системі, дає наочне уявлення про їхні значення, про спільні та специфічні риси.

Література:

1. Арнольд И.В. Лексикология современного английского языка. Москва: Высшая школа», 1973 – 302 с.
2. Квеселевич Д.І., Сасіна В.П. Практикум з лексикології сучасної англійської мови: Навч. посібник. – Вінниця: Видавництво «Нова Книга», 2001. – 126 с.
3. Мостовий М.І. Лексикология англійської мови: [Підруч. для ін.-тів і фак. інозем. мов]. – Х.: Основа, 1993. – 256 с.

4. Верба Л.Г. Порівняльна лексикологія англійської та української мов. Вінниця: Нова Книга, 2008 – 248 с.
5. Ніколенко А.Г. Лексикологія англійської мови – теорія і практика. – Вінниця: Нова Книга, 2007. – 528 с.
6. Левицкий В.В. Семасиология. – Винница: Нова Книга, 2006. – 512 с.

References:

1. Arnold Y.V. Leksykologyya sovremennogo anglyjskogo yazika. Moskva: Visshaya shkola», 1973 – 302 s.
2. Kveselevych D.I., Sasina V.P. Praktykum z lekzykologiyi suchasnoyi anglijskoyi movy: Navch. posibnyk. – Vinnycya: Vydavnyctvo «Nova Knyga», 2001. – 126 s.
3. Mostovyj M.I. Leksykologiya anglijskoyi movy: [Pidruch. dlya in.-tiv i fak. inozem. mov]. – X.: Osnova, 1993. – 256 s.
4. Verba L.G. Porivnyalna lekzykologiya anglijskoyi ta ukrayinskoyi mov. Vinnycya: Nova Knyga, 2008 – 248 s.
5. Nikolenko A.G. Lekzykologiya anglijskoyi movy – teoriya i praktyka. – Vinnycya: Nova Knyga, 2007. – 528 s.
6. Levyczkyj V.V. Semasyologyya. – Vynnycza: Nova Knyga, 2006. – 512 s.